

ISSN: 2181-9416

YURIST AXBOROTNOMASI

ВЕСТИНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

HUQUQIY, IJTIMOIIY, ILMIY-AMALIY JURNAL

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

YURIST AXBOROTNOMASI

6-SON, 8-JILD

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 6, ВЫПУСК 8

LAWYER HERALD

VOLUME 8, ISSUE 6

BEKMURODOVA Umida Abdusamad qizi
Shayxontohur tumani Ichki ishlar organlari faoliyatini
muvofiqlashtirish boshqarmasi huzuridagi
Tergov bo'limi Tahlil va nazorat
bo'linmasi katta tergovchisi
E-mail: nadinkaz.uz@gmail.com

JINOYAT HUQUQIDA EKSTRADITSIYA INSTITUTI

For citation (iqtibos keltirish uchun, для цитирования): BEKMURODOVA U.A.
Jinoyat huquqida ekstraditsiya instituti // Yurist axborotnomasi – Вестник юриста –
Lawyer herald. № 6 (2025) B. 134–141.

6 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2025-2-15>

ANNOTATSIYA

Maqolada ekstraditsiya institutining murakkabligi va kompleks yuridik tabiati ko'rib chiqildi. Aniqlanadiki, yuridik ta'limotda ekstraditsiya tushunchasini ta'riflashda yagona yondashuv shakllanmagan, bu jinoyat qonunining makonda amal qilishi kabi hodisalarni turlicha baholashdan kelib chiqadi. Ko'pchilik nazariyotchilar "ekstraditsiya" va "topshirish" atamalarini bir xil ma'noda deb hisoblasalar-da, "jinoyatchini topshirish" iborasi aybsizlik prezumpsiyasiga zid keladi. Ekstraditsiya jinoyatchilikka qarshi kurash sohasida davlatlarning xalqaro hamkorlik instituti bo'lib, u huquqiy munosabatlarning murakkab integratsiyalashgan majmuini tashkil etadi. Shaxsni topshirish instituti xalqaro shartnomalar hamda xalqaro huquqning umume'tirof etilgan norma va tamoyillariga asoslangan huquqiy yordam akti hisoblanib, jinoyat sodir etgan shaxsni tergov qilish va unga nisbatan odil sudlovni amalga oshirishda ko'maklashadi. Ko'rib chiqilgan, ekstraditsiyaning huquqiy mohiyatini aniqlashda uning fanlararo xususiyatini inobatga olish maqsadga muvofiq. Qayd etildiki, ekstraditsiya davlatning huquqi bo'lib, faqat tegishli xalqaro shartnoma qabul qilingandan so'ng majburiy tusga kirishi haqidagi zamonaviy pozitsiya eng maqbuldir, ammo majburiyat mutlaq emas. Xulosa qilinadi, ekstraditsiya instituti jinoyat qonunining makonda amal qilishi to'g'risidagi ta'limotga asoslanadi va jinoiy yurisdiksiyani amalga oshirish vositalaridan biridir.

Kalit so'zlar: ekstraditsiya, topshirish, jinoyat huquqi, xalqaro hamkorlik, jinoiy yurisdiksiya, aybsizlik prezumpsiyasi, fuqarolik tamoyili, real tamoyil, universal tamoyil, huquqiy yordam, moddiy-huquqiy asoslar, ekstraditsiyaning yuridik tabiati, jinoiy ta'qib, javobgarlikning muqarrarliligi, umumiy va maxsus norma.

BEKMURODOVA Umida
Старший следователь, капитан, Отделение анализа и
контроля Следственного отдела при
Управление по координации деятельности
органов внутренних дел Шайхантахурского района
E-mail: nadinkaz.uz@gmail.com

ИНСТИТУТ ЭКСТРАДИЦИИ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

АННОТАЦИЯ

Рассмотрена сложность и комплексная юридическая природа института экстрадиции. Установлено, что в правовой доктрине не сформировано единого подхода к определению понятия экстрадиции, что вызвано различной оценкой таких явлений как действие уголовного закона в пространстве. Выяснено, что хотя большинство теоретиков считают термины «экстрадиция» и «выдача» синонимами, выражение «выдача преступников» противоречит основополагающему

принципу презумпции невиновности. Экстрадиция является институтом межотраслевого международного сотрудничества государств в сфере борьбы с преступностью, который составляет сложный интегрированный комплекс правоотношений. Институт выдачи лица (экстрадиции) является актом правовой помощи, основанным на международных договорах, а также общепризнанных нормах и принципах международного права, и способствует расследованию совершённого преступления и осуществлению в отношении данного лица справедливого правосудия. Рассмотрено, что при определении правовой сущности экстрадиции целесообразно учитывать ее междисциплинарный характер. Отмечено, что современная позиция, согласно которой экстрадиция является правом государства и становится обязательной только после принятия соответствующего международного договора, является наиболее приемлемой, но обязательство не является абсолютным. Сделан вывод, институт экстрадиции основан на доктрине действия уголовного закона в пространстве и является одним из средств реализации уголовной юрисдикции.

Ключевые слова: выдача, международное сотрудничество, материально-правовые основы, неизбежность ответственности, общая и специальная норма, презумпция невиновности, принцип гражданства, правовая помощь, реальный принцип, уголовное право, уголовная юрисдикция, уголовное преследование, универсальный принцип, юридическая природа экстрадиции, экстрадиция.

UMIDA Bekturodova

Senior Investigator, Captain, Analysis and Control
Unit of the Investigation Department under the
Department for Coordinating the Activities
of Internal Affairs Bodies in Shaykhantakhur District
E-mail: nadinkaz.uz@gmail.com

THE INSTITUTION OF EXTRADITION IN CRIMINAL LAW

ANNOTATION

The complexity and complex legal nature of the institution of extradition have been considered. It is established that there is no unified approach in legal doctrine to defining the concept of extradition, which is caused by different assessments of phenomena such as the operation of criminal law in space. It is found that although most theorists consider the terms "extradition" and "surrender" to be synonymous, the phrase "extradition of criminals" contradicts the fundamental principle of the presumption of innocence. Extradition is an institution of intersectoral international cooperation of states in the field of combating crime, which constitutes a complex integrated set of legal relations. The institution of extradition is an act of legal assistance based on international treaties and the universally recognized norms and principles of international law, and it helps facilitate the investigation of a person who has committed a crime and the administration of fair justice in relation to that person. It is considered that when determining the legal essence of extradition, it is expedient to take into account its interdisciplinary nature. It is noted that the modern position, according to which extradition is the right of the state and becomes mandatory only after the adoption of the relevant international treaty, is the most acceptable, but the obligation is not absolute. It is concluded that the institution of extradition is based on the doctrine of the operation of criminal law in space and is one of the means of implementing criminal jurisdiction.

Key words: extradition, surrender, criminal law, international cooperation, criminal jurisdiction, presumption of innocence, citizenship principle, real principle, universal principle, legal assistance, substantive legal grounds, the legal nature of extradition, criminal prosecution, inevitability of responsibility, general and special rule.

Jinoyat huquqida ekstraditsiya instituti normativ ko'rsatmalarni o'z ichiga olgan to'rt elementli tizimni tashkil etadi: 1) O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (23-modda), 2) xalqaro shartnomalar (ikki va ko'p tomonlama), O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi (12-modda), 4) O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi (65-66 bob). Hozirda O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi doirasida ekstraditsiya to'g'risidagi masalalarni huquqiy jihatdan tartibga solish zarurati paydo bo'lmoqda. Garchi, jinoyat sodir etgan shaxslarni ekstraditsiya qilish masalasini ilmiy-nazariy tahlil qilishda, avvalambor, "ekstraditsiya" tushunchasining umumiy tavsifi va yuridik mazmunini aniqlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'kidlash joizki, mazkur institut uzoq tarixiy rivojlanish yo'lini bosib o'tganligi hamda xalqaro va milliy amaliyotda faol qo'llanilishi tufayli qonunchilikda hamda huquqiy amaliyotda turlicha nomlanishga sabab bo'lgan. Shu jihatdan ekstraditsiyaning yuridik mohiyatini chuqur anglash talab etiladi. Zero, mazkur institut jinoyat sodir etgan shaxsning yashirib yurgan davlatdan uni javobgarlikka tortish va jazolash huquqiga ega bo'lgan davlatga topshirishni anglatadi. Bu institut davlatlar o'rtasidagi suveren tenglik, o'zaro hurmat, inson huquqlarini ta'minlash va jazo muqarrarlari prinsiplariga asoslanadi [1, B. 254].

Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, ekstraditsiya instituti o'zining huquqiy tabiatiga ko'ra, kompleks xususiyatga ega bo'lib, u bir vaqtning o'zida xalqaro ommaviy huquq, milliy jinoyat huquqi va jinoyat-protsessual huquqi normalari bilan tartibga solinadi. Xalqaro huquq davlatlarning hamkorlikdagi majburiyatlarini, protsessual qonunchilik esa shaxsni ushlash, qamoqda saqlash va topshirishning protsessual shaklini belgilab bersa-da, ushbu institutning moddiy-huquqiy asosi bevosita jinoyat huquqiga tayanadi. Biroq, yuridik adabiyotlarda va amaliyotda ekstraditsiyaga ko'pincha faqat protsessual harakat yoki davlatlararo diplomatik kelishuv sifatida qarash tendensiyasi mavjud. Bunday yondashuv masalaning tub mohiyati – qilmishning jinoiyligi, jazo tayinlash asoslari va jinoiy javobgarlikdan ozod qilish shartlari aynan moddiy jinoyat huquqi normalari bilan hal etilishini e'tibordan chetda qoldiradi.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi – ekstraditsiya institutini aynan jinoyat huquqi nazariyasi va qonunchiligi nuqtayi nazaridan tadqiq etishdir. Maqolada Jinoyat kodeksida ushbu institutni tartibga soluvchi normalarning bugungi kundagi holati, mavjud bo'shliqlar va ularni bartaraf etish yo'llari, shuningdek, ekstraditsiyaning jinoiy-huquqiy asoslarini takomillashtirish masalalari tahlil qilinadi. Zero, protsessual shakl qanchalik mukammal bo'lmasin, uning moddiy asosi (jinoyat qonuni) mustahkam bo'lmas ekan, jazo muqarrarlari prinsipini to'liq ta'minlash imkonsizdir.

Yuridik adabiyotlarda ekstraditsiya tushunchasini ta'riflashda turli ilmiy yondashuvlar mavjudligi kuzatiladi. Ushbu yondashuvlardagi farqlar, asosan, jinoyat qonunining makonda amal qilishi kabi moddiy-huquqiy hodisalarni turlicha baholashdan, ekstraditsiyani jazo tayinlash jarayoni bilan bog'lashdan, shuningdek, xalqaro shartnomalar va milliy qonunchilikda uning ayrim jihatlarini turlicha talqin qilishdan kelib chiqadi. Garchi ekstraditsiya instituti ko'plab o'rganilgan bo'lsa-da, na ilm-fanda, na qonunchilikda va na huquqni qo'llash amaliyotida uning yagona universal tushunchasi shakllanmagan. Binobarin, ayrim olimlar "ekstraditsiya" va "topshirish" atamalarini sinonim deb hisoblaydilar [2, B. 72]. Yuridik lug'atda ekstraditsiya (ing., fr. extradition) – bir davlatdan boshqa bir (xorijiy) davlatga o'z fuqarosini (yoki xorijlik fuqaroni) berish tariqasida ifodalanadi [3, B. 547].

Shuni alohida qayd etish lozimki, zamonaviy konstitutsiyalar, qoida tariqasida, o'z fuqarosini xorijiy davlatlarga berishni qat'iy man etadi. Xorijiy fuqarolarni va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarni berishga esa, tegishli davlatlarni bog'lovchi xalqaro shartnomalarda nazarda tutilgan hollardagina yo'l qo'yiladi. Xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsiplariga asosan, fuqarolarga nisbatan o'lim jazosi yoki qiynoqqa solish xavfi bo'lgan davlatlarga ekstraditsiya qilish taqiqlanadi. O'zbekiston Respublikasida siyosiy qarashlari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasida jinoyat deb

tan olinmagan harakat yoki harakatsizlik uchun ta'qib qilinayotgan shaxslarni topshirishga yo'l qo'yilmaydi.

Garchand, ayrim manbalarda uchraydigan ekstraditsiyaning yuridik tabiatini ochib berishga oid ta'riflar mazmunan bir-biridan farq qiladi. Jumladan, A.N. Mironov ekstraditsiyani "jinoyat sodir etishda ayblanayotgan yoxud hukm qilingan shaxslarni so'ralayotgan suveren davlatdan so'rayotgan davlatga topshirish tartib-taomilidir" [4, B. 42], deb ta'riflaydi. S.A. Belyayevning fikricha esa, ekstraditsiya shunchaki shaxsni boshqa davlatga topshirishdan iborat emas, balki davlatning tegishli organlari tomonidan shaxsni boshqa davlat organlariga majburiy ravishda yetkazib berishni ta'minlashga qaratilgan harakatlar majmuidir [5, B. 3]. A.I. Djigir ekstraditsiyani "jinoyat sodir etgan shaxsni uning hududida bo'lgan davlat tomonidan, ushbu shaxsga nisbatan tergov va odil sudlovni amalga oshirish maqsadida, jinoyat sodir etilgan yoki fuqarosi bo'lgan davlatga qaytarish, shuningdek, ushbu ayblanuvchi yoki gumon qilinuvchini topshirishdan oldin qidirish, ushlab va hibsga olish" [6, B. 59] deb tushunadi. V.M. Voljenkina esa uni "jinoyat yurisdiksiyasi ostida ta'qib qilinayotgan shaxsni, keyinchalik uni jinoiy javobgarlikka tortish yoki hukmning ijrosini ta'minlash maqsadida, u yashiringan mamlakatdan so'rab olib, qabul qilish tartib-taomili" [7, B. 8] deb ta'riflaydi. Shuningdek, O. Sulaymonov ekstraditsiya tushunchasini jinoyatchini jinoiy javobgarlikka tortish yoki qonuniy kuchga kirgan hukmni ijro etish uchun u turgan davlat tomonidan boshqa davlatning talabiga binoan topshirish sifatida izohlaydi [8, B. 7].

Bunday turli mazmunda ifodalangan ta'riflar ayni paytda ayrim ilmiy munozaralarga sabab bo'lishi tabiiy. Chunki ularning ayrimlarida jinoyatchini jinoiy javobgarlikka tortish bilan birga hukmni ijro etish uchun topshirish masalalari ham qamrab olingan bo'lsa, boshqasida faqat tergov va sud jarayoni uchun topshirish nazarda tutiladi. Shuningdek, ayrim tadqiqotchilar tomonidan qo'llaniladigan "jinoyatchini topshirish" iborasi ham bahsli hisoblanadi. Bu ibora aybsizlik prezumpsiyasining asosiy tamoyiliga shaklan zid hisoblanadi. Chunki ekstraditsiya subyekti nafaqat aybi sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi bilan aniqlangan shaxs (mahkum), balki jinoyat sodir etishda shunchaki gumon qilinayotgan yoki ayblanayotgan shaxs ham bo'lishi mumkin. Shu bois, bu o'rinda "jinoyat sodir etishda gumon qilinayotgan yoki ayblanayotgan shaxslarni topshirish" atamasini qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Holbuki, ekstraditsiya institutining jinoiy-huquqiy tabiati shunda namoyon bo'ladiki, davlat o'zining jazolash huquqini faqat shaxs uning hokimiyati ostida bo'lgandagina amalga oshirishi mumkin. Shu sababli, ekstraditsiya jinoyatchilikka qarshi kurash hamda adolatni amalga oshirish sohasida davlatlarning muhim hamkorlik shakli hisoblanadi. Shuni ta'kidlash mumkinki, ekstraditsiya sohasidagi huquqiy munosabatlar integratsiyalashgan xususiyatga ega bo'lib, u bir vaqtning o'zida ham xalqaro huquq, ham jinoyat-protsessual huquq, ham moddiy jinoyat huquqi normalarini o'z ichiga oladi. Garchi ekstraditsiya jarayoni protsessual normalar bilan tartibga solinsa-da, uning huquqiy asosi va maqsadi jinoyat huquqiga borib taqaladi. Xususan, Rossiya va Ukraina kabi davlatlarning Jinoyat kodekslarida shaxsni topshirishning huquqiy asoslari bevosita nazarda tutilgan. Chunki topshirishdan oldingi holatlar va topshirilgan shaxsning jinoiy javobgarligi chegaralari (undan kelib chiqadigan oqibatlar) — bularning barchasi jinoyat huquqining predmeti hisoblanadi.

Jinoyatchilarni topshirish masalalariga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlar tahlili ekstraditsiyaning jinoiy-huquqiy tabiatini turlicha talqin qiluvchi yondashuvlarni ko'rsatadi. Xususan, ayrim huquqshunoslar ekstraditsiyani jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan jazoning muqarrarliligi jinoyat-huquqiy tamoyilini ta'minlashga ko'maklashuvchi institut deb hisoblaydilar [9, B. 543]. Bizning fikrimizcha, bu eng to'g'ri yondashuvdir. Ekstraditsiya va jazo aynan bir xil tushunchalar emas: jazo ijtimoiy adolatni tiklash va axloqan tuzatishni maqsad qilsa, ekstraditsiya ushbu maqsadlarga erishish uchun sharoit yaratib beruvchi vositadir.

Yuqorida ta’kidlanganidek, ekstraditsiya instituti jinoyat qonunining hudud va makonda amal qilishi tamoyillari bilan bevosita bog’liqdir. Chunonchi, jinoyat qonunini O’zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida qo’llashga imkon beruvchi yurisdiksiyaning fuqarolik, himoyalash va universal kabi tamoyillari farqlanadi. Bunda, fuqarolik tamoyili chet elda jinoyat sodir etgan o’z fuqarolariga nisbatan jinoyat qonunining amal qilish doirasini kengaytirish orqali uning qo’llanilishini ta’minlashdan iborat ekanligini anglatadi. O’zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 12-moddasi 1-qismida shunday deyilgan: “O’zbekiston Respublikasi fuqarolari, shuningdek, O’zbekistonda doimiy yashovchi fuqaroligi bo’lmagan shaxslar, basharti boshqa davlat hududida sodir etgan jinoyat uchun o’sha davlat sudining hukmi bilan jazolangan bo’lmalar, ushbu kodeks bo’yicha jinoiy javobgarlikka tortiladilar”. Bu tamoyilning ajratib ko’rsatilishiga asos qilib fuqaroning davlat bilan barqaror huquqiy aloqasi mavjudligi mezoni olingan. Bu aloqa shaxsning qayerda bo’lishi, qanday maqsadlar bilan va qancha muddat davomida harakat qilishidan qat’i nazar saqlanib qoladi. M.X. Rustambayev yozganidek, bunday aloqalarning butun majmuasi birligi “huquqiy makonni tashkil etadi” [10, B. 98] va bu makon mazkur toifadagi shaxslarga nisbatan milliy jinoyat huquqi normalarini qo’llash imkonini beradi.

Hududiy yurisdiksiyaning ikkinchi to’ldiruvchisi himoya tamoyili hisoblanadi. Bu tamoyil qonun chiqaruvchi tomonidan davlatning o’z manfaatlarini va fuqarolarining manfaatlarini O’zbekistondan tashqarida sodir etiladigan jinoyatlardan himoya qilishni ta’minlash maqsadida qabul qilingan. O’zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi 12-moddasining 3-qismida quyidagicha ifodalangan: “Chet el fuqarolari, shuningdek, O’zbekiston hududida doimiy yashamaydigan fuqaroligi bo’lmagan shaxslar O’zbekiston hududidan tashqarida sodir etgan jinoyatlari uchun faqat xalqaro shartnomalar yoki bitimlarda nazarda tutilgan hollardagina ushbu Kodeks bo’yicha javobgarlikka tortiladilar”. Ammo, mazkur nuqtai-nazardan professor B.Konyaxin shunday fikr bildirgan: “muayyan davlatning ichki qonunlariga ko’ra jinoyat sodir etishda ayblanayotgan fuqarosi boshqa davlat hududida bo’lgan hollarda, bunday shaxsga nisbatan milliy sud yurisdiksiyasini amalga oshirish faqat u topshirilganidan so’nggina mumkin bo’ladi” [11, B. 18].

Shu bilan birga, O.V. Voronin universal tamoyilni joriy etish zaruratini shunday izohlaydi: “Huquqiy tartib barcha davlatlarning umumiy asosidir... shuning uchun har bir davlatning vazifasi dunyoda iloji boricha mukammal huquqiy tartib o’rnatilishiga barcha kuch-g’ayrati bilan ko’maklashishdan iborat. Bu tamoyil, ilgari qayd etilganlarga nisbatan, eng keng qamrovli jinoyat qonunini qo’llash doirasini nazarda tutadi. U har qanday davlatga o’z hududidan tashqarida sodir etilgan va bevosita ushbu davlatga yoki uning fuqarolariga ta’sir qilmaydigan jinoiy harakatlar uchun shaxslarga nisbatan jinoyat qonunini qo’llash imkoniyatini beradi” [12, B. 38].

Ta’kidlash kerakki, chet elda jinoyat sodir etgan shaxslar ko’pincha o’z ixtiyori bilan o’z mamlakatlariga qaytmaydilar. Bu esa ularni jinoiy javobgarlikka tortish imkoniyatidan davlatni mahrum etadi. Aynan shu ma’noda ekstraditsiya jinoyat qonunini ro’yobga chiqarish mexanizmi sifatida namoyon bo’ladi. Jinoyat-huquqiy hamkorlikda shartnomalarning o’rni va ahamiyati beqiyosdir. Zero, bunday shartnomalarning mavjud emasligi jinoyatchini ushlab berish borasida choralar ko’rib bo’lmazligiga sabab bo’ladi hamda ijtimoiy adolatni tiklash, jinoyatchilikning oldini olish, jinoyat sodir etgan shaxsni axloqan tuzatish kabi maqsadlarga erishish yo’lida g’ov bo’ladi. Shu bois, R.A. Sayfulovning “Bir davlat hududida jinoyat sodir etib, boshqa mamlakat hududida yashiringan jinoyatchilarga qarshi jinoiy ta’qib samaradorligini amalga oshirishning asosiy jihati bu shunday shartnomalarni tuzish va ularning ijrosini ta’minlashdir” [13, B. 10], degan fikri asoslidir. Shuningdek, mamlakatimizda ekstraditsiya qilish bo’yicha alohida qonunchilik hujjatining mavjud emasligini inobatga oladigan bo’lsak, ushbu shartnomalar bunday munosabatlarni tartibga soluvchi hujjat sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. “O’zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari

to'g'risida"gi Qonunga muvofiq, xalqaro shartnomalar shartnoma, kelishuv, konvensiya, protokol, memorandum, deklaratsiya va boshqa shakllarda tuzilishi mumkin.

Amaldagi O'zbekiston jinoyat qonunchiligida O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 12-moddasi 3-qismida "...xalqaro shartnomalar yoki bitimlarda nazarda tutilgan hollarda..." so'zlari aks ettirilgan. Bu O'zbekiston Respublikasining jinoyat qonuni uning xalqaro shartnomalar va bitimlarda nazarda tutilgan barcha jinoyatlarga, ular sodir etilgan joy, uni sodir etgan shaxsning fuqaroligi yoki tajovuz obyektidan qat'i nazar, tatbiq etilishini anglatadi. Ta'kidlash kerakki, shaxsni ushlab berish to'g'risidagi norma JK 12-moddasi 3-qismida ifodalangan umumiy normaga nisbatan maxsus hisoblanadi, chunki u mohiyatan jinoyat qonunining makonda amal qilishining universal va real tamoyillari haqidagi normadan istisno hisoblanadi. Bunday raqobat maxsus norma foydasiga hal qilinishi lozim.

Demak, yuqorida bayon etilganlar o'z majmuida jinoyat huquqi doirasida uzoq vaqt davomida shakllangan konsepsiyani ifodalaydi. Unga ko'ra, ekstraditsiya institutining asosini jinoyat qonunining makonda amal qilishi to'g'risidagi normalar tashkil etadi. Bunda jinoyat sodir etgan shaxslarni ushlab berish instituti uni amalga oshirish huquqiga ega bo'lgan davlat tomonidan jinoiy yurisdiksiyani amalga oshirish vositalaridan biri hisoblanadi. Bundan kelib chiqadiki, bir tomondan, u O'zbekiston Respublikasiga o'zining jinoyat qonunini qo'llash doirasidan chiqqan shaxslarni jinoiy ta'qib qilish imkonini beruvchi vositadir. Boshqa tomondan, ekstraditsiya xorijiy davlatga uning jinoyat qonunini buzgan shaxsni ta'qib qilishda ko'maklashish uchun mo'ljallangan. Faqat shu ikki tomonning birligida ekstraditsiya institutining jinoyat-huquqiy mohiyati va uni jinoyat huquqi maqsadlari uchun samarali amalga oshirish imkoniyati namoyon bo'ladi.

Vaholanki, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 12-moddasining amaldagi tahriri faqatgina O'zbekiston Respublikasidan tashqarida jinoyat sodir etgan va O'zbekiston Respublikasi hududida bo'lgan chet el fuqarolari va doimiy yashamaydigan fuqaroligi bo'lmagan shaxslarni topshirish imkoniyatini belgilaydi. Aslida, ekstraditsiya institutining qamrovi ancha kengdir. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 12-moddasi, fikrimizcha, ko'proq deklarativ xususiyatga ega, shu sababli uning amalda qo'llanilishi uchun qo'shimcha tartibga solish talab etiladi. Shundan kelib chiqib, hozirgi vaqtda ekstraditsiya institutini O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining "Ekstraditsiya" deb nomlangan Umumiy qismining alohida normalar ajratilishi lozim bo'lgan mustaqil umumiy institutga aylantirish uchun nazariy va amaliy shart-sharoitlar mavjud.

Shu o'rinda, ekstraditsiyaning huquqiy tartibga solinishida jinoyat huquqi va jinoyat protsessi o'rtasidagi chegaralarni aniq farqlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ta'kidlash joizki, amaldagi O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 65 va 66-boblari ekstraditsiyaning protsessual tartibini, ya'ni uning "qanday" amalga oshirilishi mexanizmini belgilab beradi. Ushbu boblarda so'rov yuborish tartibi, ushlab berish to'g'risidagi iltimosnomalarni ko'rib chiqish muddatlari, qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llash va shaxsni etap qilish kabi protsessual harakatlar tartibga solingan. Biroq, ushbu protsessual normalarning ishlashi uchun zarur bo'lgan moddiy-huquqiy poydevor – shaxsni topshirishning jinoiy-huquqiy asoslari va shartlari yetarli darajada tizimlashtirilmagan.

Biz taklif etayotgan Jinoyat kodeksidagi yangi normalar esa ekstraditsiyaning "nima uchun" va "qaysi asoslarga ko'ra" amalga oshirilishi yoki rad etilishi lozimligini belgilashi kerak. Xususan, qilmishning ikki tomonlama jinoyat deb tan olinishi, jinoiy javobgarlikka tortish muddatlarining o'tishi, amnistiya aktlarining tatbiq etilishi, shuningdek, shaxsning fuqarolik holatidan kelib chiqib topshirilmaslik huquqi kabi masalalar sof moddiy huquqiy xususiyatga ega. Hozirgi kunda ushbu moddiy asoslarning bir qismi JPKda (masalan, JPK 603-moddasida ushlab berishni rad etish asoslari

sifatida) aks etgan bo'lsa-da, bu doktrinal nuqtai nazardan bahslidir. Chunki javobgarlikning asosi va undan ozod qilish shartlari jinoyat protsessining emas, balki jinoyat huquqining predmeti hisoblanadi. Shu sababli, ekstraditsiyaning moddiy-huquqiy shartlarini JPKdan JKga o'tkazish va uni alohida institut sifatida mustahkamlash qonunchilikdagi mantiqiy izchillikni ta'minlaydi.

Garchand, tadqiqot davomida amalga oshirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, ekstraditsiya shunchaki texnik-protsessual harakat emas, balki chuqur moddiy-huquqiy zaminga ega bo'lgan murakkab institutdir. Uning huquqiy tabiati jinoyat qonunining makonda amal qilishi, jinoiy javobgarlikning muqarrarliligi va odillik tamoyillari bilan chambarchas bog'liq. Shu bois, mazkur institutni faqat protsessual normalar doirasida cheklash uning mohiyatini to'liq ochib bermaydi.

Shu bilan birga mazkur o'rinda tabiiy savol tug'iladi: ekstraditsiya davlatning huquqimi yoki majburiyati? XIX asr olimlari buni majburiyat deb hisoblagan bo'lsa, keyinchalik bu davlatning suveren huquqi degan qarash ustunlik qildi. Zamonaviy yondashuvga ko'ra, milliy qonunchilik davlatga shaxsni topshirish huquqini beradi, xalqaro shartnomalar esa majburiyatni yuklaydi. A.I.Sashenko to'g'ri ta'kidlaganidek, so'ralayotgan davlatning majburiyati mutlaq hisoblanmaydi, u ma'lum shartlarga rioya qilingandagina kuchga kiradi [15, B. 91]. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 12-moddasi hozirgi tahrirda ekstraditsiya masalalarini to'liq qamrab ololmaydi. U asosan jinoyat qonunining makonda amal qilishini belgilaydi, xolos. Qolaversa, ekstraditsiya faqat protsessual harakat emas, u shaxsning jinoiy javobgarlik darajasi, jazo muddati va uni o'tash tartibiga ta'sir qiluvchi moddiy-huquqiy oqibatlarga ham egadir. Bugungi kunda O'zbekiston qonunchiligida ekstraditsiya masalalari asosan Jinoyat-protsessual kodeksi va xalqaro shartnomalar bilan tartibga solingan. Biroq, ushbu institutning jinoyat huquqi bilan bog'liq jihatlari Jinoyat kodeksida o'z aksini topishi zarur.

Olib borilgan ilmiy izlanishlar natijasida, ekstraditsiyaning jinoyat-huquqiy tabiatini ifodalovchi quyidagi ta'rifni ilgari surish maqsadga muvofiq, ya'ni: "Ekstraditsiya – xalqaro shartnomalar va milliy qonunchilikka asoslangan huquqiy hamkorlik shakli bo'lib, jinoyat sodir etishda ayblanayotgan yoki sudlangan shaxsni jinoiy ta'qib qilish yoxud tayinlangan jazoni ijro etish uchun, u joylashgan (so'ralayotgan) davlat tomonidan jinoiy yurisdiksiyaga ega bo'lgan (so'rayotgan) davlatga topshirishdir." Ushbu ta'rif ekstraditsiyaning nafaqat "qanday", balki "nima uchun" va "qaysi asoslarga ko'ra" amalga oshirilishini o'zida jamlaydi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining Umumiy qismiga ekstraditsiyaning jinoyat-huquqiy asoslarini belgilovchi mustaqil normalarni kiritish taklif etiladi. Unda ekstraditsiyaning jinoyat-huquqiy asoslari: Ekstraditsiyaning maqsadi, asoslari va shartlari, ushlab berish mumkin bo'lgan jinoyatlar toifasi, ushlab berilgan shaxsning jinoiy javobgarlik chegaralari, o'z fuqarolarini ushlab bermaslikning konstitutsiyaviy-huquqiy kafolatlari, siyosiy boshpana huquqi va xorijiy davlat sudining hukmini tan olish, turli davlatlarning ekstraditsiya masalalari bo'yicha jinoiy yurisdiksiyalar o'rtasidagi raqobat masalalari aniq belgilab berilishi lozim. Ekstraditsiya institutining jinoyat-huquqiy nuqtai nazardan hal qilinishi Jinoyat kodeksi va Jinoyat-protsessual kodeksi o'rtasidagi mantiqiy chegaralarni aniqlashga, ushbu institutni amalda to'g'ri qo'llashga hamda O'zbekiston Respublikasining xalqaro hamjamiyat oldidagi majburiyatlarini samarali bajarishga xizmat qiladi.

Iqtiboslar/Сноски/References:

1. Бойцов А.И. Выдача преступников. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 795 с.
2. Алиева М.Н., Азимов Ф.М. Современные проблемы международно-правового регулирования института экстрадиции // Юридический вестник ДГУ. 2025. Т. 54, – № 2 (74). – С. 69-74. DOI: 10.21779/2224-0241 -2025-54-2-69-74.

3. Ўзбекистон юридик энциклопедияси / Нашр учун масъул Р.А.Мухитдинов ва бошқ.: масъул муҳаррир Н.Тойчиев. – Т.: Адолат, 2010. – 704 б.
4. Мионов А.Н. Понятие, признаки и правовая природа экстрадиции // Полицейская и следственная деятельность. – 2025. – № 4. – С. 37-51. DOI: 10.25136/2409-7810.2025.4.75535 EDN: KWUDUD URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=75535
5. Беляев С.А. Основания выдачи лиц, совершивших преступление// Уголовное право. – 2009. – № 2. – С. 2–10.
6. Джигирь А.И. Институт выдачи лиц, совершивших преступление: проблемы уголовно-правовой регламентации. Дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2008. – 189 с.
7. Волженкина В. К вопросу о разработке закона о выдаче (экстрадиции) // Уголовное право. 2002. – №1. – С. 6–9.
8. Sulaymonov O. Fuqarolik va jinoyat ishlari bo'yicha xalqaro huquqiy yordam ko'rsatishning huquqiy asoslari. O'quv-uslubiy qo'llanma. –Toshkent. YUMOM nashriyoti, 2017. – 132 b.
9. Гришин А. С. К вопросу о понятии выдачи лиц в целях осуществления уголовного преследования или исполнения приговора (экстрадиции) // Matters of Russian and International Law. 2014. – № 1-2. – С. 59-68. EDN: SECHPN.
10. Rustambayev M.X. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga sharhlar. Umumiy qism. T. 1. – Toshkent: «Yuridik adabiyotlar publish», 2024. – 784 b.
11. Коняхин В. Институт экстрадиции: уголовно-правовая регламентация // Законность. – 2005. – № 1. – С. 17-19.
12. Воронин О. В. О понятии, содержании, типах, видах и сложившихся моделях экстрадиции // Уголовная юстиция. – 2018. – № 11. – С. 37-40. DOI: 10.17223/23088451/11/7. EDN: XSNBXN.
13. Сайфулов Р.А. Экстрадиция в уголовном процессе (по материалам МВД и Прокуратуры Республики Узбекистан). Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – Ташкент, 2001. – С. 10.
14. Sulaymonov O. Fuqarolik va jinoyat ishlari bo'yicha xalqaro huquqiy yordam ko'rsatishning huquqiy asoslari. O'quv-uslubiy qo'llanma. –Toshkent. YUMOM nashriyoti, 2017. – 153 b.
15. Сащенко А.И. Институт экстрадиции в уголовном праве // Юридический журнал. – 2009. – № 2. – С. 89-98.

YURIST AXBOROTNOMASI

6-SON, 8-JILD

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 6, ВЫПУСК 8

LAWYER HERALD

VOLUME 8, ISSUE 6

ISSN 2181-9416

DOI JURNAL: 10.26739/2181-9416